

Filozofia hermeneutycznego rozumu

Marek Błaszczyk

Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

ORCID: 0000-0001-5518-0115

Philosophy of Hermeneutic Reason

Abstract: The paper presents a critical approach to *Krytyka hermeneutycznego rozumu. Preliminaria* by Andrzej Przyłębski (Universitas, Cracow 2016). It aims to: 1) discuss the main theses presented in the book; 2) depict them in a larger context of contemporary hermeneutics and 3) start a discussion over the issues of hermeneutic philosophy, its status and theoretical background. The article emphasizes the manners of defining relations between understanding and explaining (due to their dialectic connections).

Key words: hermeneutic philosophy, understanding, explaining, interpretation

Słowa kluczowe: filozofia hermeneutyczna, rozumienie, wyjaśnianie, interpretacja

Książka Andrzeja Przyłębskiego zatytułowana *Krytyka hermeneutycznego rozumu. Preliminaria*, która ukazała się nakładem TAIWPN „Universitas” w 2016 roku¹, ukazuje związki filozofii hermeneutycznej z rozumem, jak również z badaniami dotyczącymi antropologii (Wilhelm Dilthey), egzystencji (Martin Heidegger, Hans-Georg Gadamer), kultury (Ernst Troeltsch) oraz nauki i teorii wiedzy (Ludwik Fleck). Praca ta stanowi kolejną „odsłonę” wykładu filozofii hermeneutycznej, której systematyzacja od wielu lat zajmuje uwagę Przyłębskiego.

Andrzej Przyłębski jest profesorem filozofii w Instytucie Kulturoznawstwa Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Jest stypendystą Fundacji Humboldta, bońskiej DAAD oraz wiedeńskiego Instytutu Nauk o Człowieku. Naukowo zajmuje się filozofią europejską pierwszej połowy XX wieku (neokantyzm, filozofia życia, fenomenologia, filozofia egzystencjalna). Przetłumaczył między innymi *Filozofię pieniądza* Georga Simmla oraz *Dziedzictwo Europy* Hansa-Georga Gadamera. Był członkiem Zarządu Międzynarodowego Towarzystwa Heglowskiego i Komitetu Nauk Filozoficznych

¹ A. Przyłębski, *Krytyka hermeneutycznego rozumu. Preliminaria*, Kraków 2016, 298 ss.

PAN. Jest także wiceprezesem Polskiego Towarzystwa Fenomenologicznego, redaktorem naczelnym „Fenomenologii” oraz członkiem Rady Programowej czasopisma „Allgemeine Zeitschrift für Philosophie”. Przyłębski jest autorem wielu publikacji naukowych, jak na przykład: *Emila Laska logika filozofii*, Poznań 1990; *W poszukiwaniu królestwa filozofii. Z dziejów neokantyzmu badeńskiego*, Poznań 1993; *Hermeneutyczny zwrot filozofii*, Poznań 2005; *Gadamer*, Warszawa 2006; *Etyka w świetle hermeneutyki*, Warszawa 2010; *Duch czy życie? Studia i szkice z filozofii niemieckiej*, Poznań 2011; *Dlaczego Polska jest wartością. Wprowadzenie do hermeneutycznej filozofii polityki*, Poznań 2013; *Sense, Meaning and Understanding. Towards a Systematic Hermeneutical Philosophy*, Berlin 2013.

Książka *Krytyka hermeneutycznego rozumu* składa się z wprowadzenia, piętnastu zróżnicowanych tematycznie rozdziałów, bibliografii oraz indeksu nazwisk. Przez wzgląd na rozległość i wieloaspektowość poruszanej w niej problematyki wskażmy jedynie na najciekawsze jej wątki. Przyłębski zaznacza, że rozwijana przezeń filozofia hermeneutyczna jest koncepcją filozoficzną „opartą na wglądzie w fenomen rozumienia”². Nie tylko nie ogranicza się ona jedynie do interpretacji tekstu, ale i pojęcie interpretacji – w tym analiza samego procesu interpretowania – nie jest dla niej fundamentalne. Podstawowym jej pojęciem (lub lepiej: podlegającym filozoficznej deskrypcji fenomenem) jest bowiem nie tyle interpretacja, co rozumienie. Z uwagi na jego uniwersalny wymiar, jak również znaczenie dla ludzkiej egzystencji, filozofia hermeneutyczna „nabiera charakteru nauki filozoficznie podstawowej, stając się swego rodzaju *prima philosophia* doby późnonowoczesnej”³. Mówiąc inaczej: rozumienie zdaje się poprzedzać interpretację, być od niej pierwotniejsze. Przyłębskiego interesuje więc nie hermeneutyka ujmowana jako sztuka interpretowania rozmaitych tekstów filozoficznych (czy też szerzej: tekstów kultury), lecz jako swoista filozofia rozumienia. Mówiąc o hermeneutyce, ma on bowiem na myśli nie hermeneutykę techniczną czy hermeneutykę filozoficzną, lecz właśnie filozofię hermeneutyczną⁴, której główną troską jest wypracowanie ogólnej teorii rozumienia: „filozofia hermeneutyczna, którą się tutaj postuluje, pragnie być badaniem filozoficznym, które w kontakcie z naukami szczegółowymi oraz poprzez analizę ludzkiego doświadczenia świata kroczyć ma w kierunku stworzenia ogólnej, antropologicznie uwarunkowanej, tzn. ponadkulturowej, teorii rozumienia”⁵.

Przyłębski, eksponując centralną rolę rozumienia w filozofii hermeneutycznej oraz w naukach humanistycznych, wychodzi od słynnej konstatacji Martina Heideggera:

² Tamże, s. 9.

³ Tamże, s. 8.

⁴ Por. tamże, s. 159–164.

⁵ Tamże, s. 13.

położenie jest *jedną* ze struktur egzystencjalnych, na gruncie których utrzymuje się bycie *tu oto*. Równie pierwotnie jak położenie owo bycie konstytuuje *rozumienie*. Położenie ma zawsze swe rozumienie, nawet jeśli tylko tak, że je tłumii. Rozumienie jest zawsze nastrojowe. Gdy interpretujemy je jako fundamentalny egzystencjał, to daje o sobie przez to znać, że fenomen ten jest pojmowany jako podstawowy *modus bycia* jestestwa. Natomiast *rozumienie* w sensie *jednego* z wielu możliwych sposobów poznania, odróżnione np. od *wyjaśniania*, musimy wraz z tym ostatnim interpretować jako egzystencjalnie pochodne wobec rozumienia pierwotnego, współkonstituującego bycie *tu oto* w ogóle⁶.

To właśnie Heidegger, zdaniem Przyłębskiego, zakwestionował filozoficzny prymat epistemologii, inicjując hermeneutyczny zwrot filozofii współczesnej. Inaczej rzecz ujmując: Heideggerowi zawdzięczamy zmianę orientacji współczesnego myślenia, które cechuje się odejściem od perspektywy epistemologicznej na rzecz hermeneutycznej. Richard Rorty mówi tutaj o przejściu od filozofii „systematycznej” do filozofii „budującej”⁷. Hermeneutyka, należąc do tego drugiego typu myślenia („budującego”), ma zdaniem Rorty’ego zrezygnować z prowadzenia systematycznych badań. Owo osłabienie jej poznawczych ambicji i aspiracji zdaje się zaś kulminować w zrównaniu jej z literaturą. Przyłębski, choć podkreśla doniosłość hermeneutycznego zwrotu współczesnej filozofii⁸, nie podziela jednak wyłuszczonej wyżej diagnozy Rorty’ego. Poznański filozof stoi bowiem na stanowisku, że hermeneutyka nie powinna bynajmniej ograniczać się do literatury, lecz zajmować pierwszorzędne miejsce w dzisiejszym dyskursie filozoficznym⁹. Jej zadaniem ma być dążenie do wypracowania systematycznej teorii rozumienia, punktem wyjścia natomiast – pogłębiona refleksja nad specyficznym ludzkim sposobem życia.

Postulowana przez Przyłębskiego filozofia hermeneutyczna „neguje pierwszoplanową rolę teorii poznania, a wraz z nią – kult filozofii nauki czy też metodologii nauk empirycznych”¹⁰, odnosząc naukę do konkretnego ludzkiego życia „jako jej witalnego źródła”¹¹. Nauka tym samym pozbawiona została „rangi instancji ponadludzkiej, obiektywnej prawdziwości”¹². Wszelkie ludzkie poznanie zrelatywizowane jest bowiem do możliwości władz poznawczych poznającego podmiotu, „przykrojone” jest na „ludzką miarę”. Oznacza to, że wszelkie poznanie, podobnie jak swoiście ludzkie doświadczenie świata, ma „pierwotnie hermeneutyczny charakter”¹³. Fakt ten znakomicie uchwycił cytowany wcześniej Heidegger, wedle którego

⁶ M. Heidegger, *Bycie i czas*, przeł. B. Baran, Warszawa 1994, s. 202–203.

⁷ R. Rorty, *Filozofia a zwierciadło natury*, przeł. M. Szczubiałka, Warszawa 1994, s. 324–331.

⁸ A. Przyłębski, *Hermeneutyczny zwrot filozofii*, Poznań 2005.

⁹ Por. G. Vattimo, *Hermeneutyka – nowa koiné*, przeł. B. Stelmaszczyk, „Teksty Drugie” 1996, nr 1, s. 121–131.

¹⁰ A. Przyłębski, *Krytyka hermeneutycznego rozumu*, s. 12.

¹¹ Tamże.

¹² Tamże.

¹³ Tamże, s. 13.

– przypomnijmy – rozumienie jest fundamentalnym egzystencjałem bycia-w-świecie („podstawowym *modus*em bycia jestestwa”). Człowiek, egzystując, nieustannie rozumiejąco odnosi się do świata, a jego wiedza o nim zawsze już uwarunkowana jest poprzez pewne „wstępne założenia” (autor *Bycia i czasu* mówi tu o warunkującej rozumienie „prestrukturze rozumienia”¹⁴) oraz nie do końca uświadomione „przedsady”¹⁵.

Warto nadmienić, że filozofia hermeneutyczna Przyłębskiego przekracza charakterystyczną dla przełomu antynaturalistycznego antynomię rozumienia i wyjaśniania. Poznański badacz, podążając za wskazaniem Heideggera, a także Ferdinanda Fellmanna¹⁶ i Neila Coopera¹⁷, przekonuje tutaj, że rozumienie i wyjaśnianie nie są względem siebie opozycyjne, lecz komplementarne. Rozumienie zakłada bowiem możliwość wyjaśniania, wyjaśnianie z kolei odwołuje się do rozumienia. Poznanie naukowe, bazujące w znacznej mierze na wyjaśnianiu, jawi się więc jako pewien szczególny, wyrafinowany sposób rozumienia¹⁸. Przyłębski przy tym dodaje, że nie tyle idzie mu o zakwestionowanie różnic pomiędzy wyjaśnianiem (typowym dla nauk przyrodniczych) a rozumieniem (typowym dla nauk humanistycznych), co raczej o zwrócenie uwagi na „fundamentalną rolę rozumienia”¹⁹, którą – jak mieliśmy okazję zobaczyć – doskonale wyeksponował w *Sein und Zeit* Martin Heidegger.

Pomysł metodologicznego rozróżnienia między rozumieniem a wyjaśnianiem, jak wiadomo, był propozycją Wilhelma Diltheya²⁰. Co ciekawe, pomysł ten pojawił się już wcześniej, a jego autorem był Johann Gustav Droysen²¹. Oddziaływanie myśli tego ostatniego nie było jednak tak silne jak Diltheya, stąd wypracowanie diady rozumienie – wyjaśnianie najczęściej kojarzy się właśnie z filozofią Diltheyowską. Mówiąc najogólniej: nauki przyrodnicze, zgodnie z rozpoznaniem twórców przełomu antynaturalistycznego, opierają się na metodzie wyjaśniania, nauki humanistyczne natomiast – na metodzie rozumienia. Opozycyjne (dysjunktywne) traktowanie rozumienia i wyjaśniania zostało jednak zakwestionowane. Martin Heidegger, zwracając uwagę na doniosłą rolę rozumienia, ujmował je jako wyróżniony sposób bycia człowieka²². Paul Ricoeur, dowartościowując rangę wyjaśniania w procesie interpretowania, konstatował zaś, że rozumienie i wyjaśnianie pozostają ze sobą w dialektycznym splocie: „dialektyka wyja-

¹⁴ M. Heidegger, *Bycie i czas*, s. 210 i nast.

¹⁵ H. G. Gadamer, *Prawda i metoda*, przeł. B. Baran, Warszawa 2004, s. 367 i nast.

¹⁶ F. Fellmann, *Symbolischer Pragmatismus. Hermeneutik nach Dilthey*, Reinbek bei Hamburg 1991, s. 13.

¹⁷ N. Cooper, *Understanding*, „Proceedings of the Aristotelian Society” 1994, 68, s. 20.

¹⁸ Por. A. Przyłębski, *Krytyka hermeneutycznego rozumu*, s. 10.

¹⁹ Tamże, s. 12.

²⁰ W. Dilthey, *Budowa świata historycznego w naukach humanistycznych*, przeł. E. Paczkowska-Łagowska, Gdańsk 2004.

²¹ J. G. Droysen, *Zarys historyki*, przeł. M. Bonecki, J. Duraj, Bydgoszcz 2012.

²² Por. M. Heidegger, *Bycie i czas*, s. 74, 271.

śniania i rozumienia jest właściwie nie do wykrycia w sytuacji dialogicznej, którą nazywamy rozmową. Wyjaśniamy coś komuś, aby to zrozumiał. I to, co zrozumiał, może on z kolei wyjaśnić komuś trzeciemu. Tak więc rozumienie i wyjaśnianie w dialogu zazwyczaj splatają się i przechodzą w siebie nawzajem²³. Rozumienie i wyjaśnianie jawią się więc jako dwie fazy procesu interpretowania: „na początku tego procesu rozumienie będzie naiwnym uchwyceniem znaczenia tekstu jako całości. Po raz drugi, jako pojmowanie, będzie ono stanowić wyrafinowany sposób rozumienia, oparty na procedurach wyjaśniających²⁴. Przyłębski zaznacza (powołując się m.in. na ustalenia Theodore’a Abla²⁵ i Hermanna Schmitza²⁶), że naukowość humanistyki polega nie tyle na tym, że rozumie ona bez wyjaśniania, lecz na tym, że „wyjaśnia dzięki rozumieniu²⁷. Rozumienie jest tym samym warunkiem możliwości wyjaśniania, wstępnym założeniem wszelkiej refleksji humanistycznej²⁸. Warto dodać, że problematykę relacji rozumienie – wyjaśnianie celnie omawia także w swej najnowszej publikacji Michał Januszkiewicz²⁹.

Praca *Krytyka hermeneutycznego rozumu* zawiera nieliczne „przeoczenia” natury warsztatowej. W wykazie bibliograficznym, dla przykładu, nie wszędzie podane jest nazwisko tłumacza przywoływanej pozycji (np. s. 289); jedna z publikacji jest dwukrotnie wymieniona (s. 291); dostrzec też można „literówkę” w zapisie nazwiska Włodzimierza Lorenca (s. 290)³⁰. Poza tym publikacja *Świat przeżywany. Fenomenologia i nauki społeczne* nie jest autorską książką Zdzisława Krasnodębskiego i Klaus Nellen, jak sugeruje zapis bibliograficzny (s. 288), lecz zredagowaną przez nich pracą zbiorową³¹. Z podobną sytuacją – tj. brakiem stosownego oznaczenia – mamy także do czynienia w przypadku publikacji *Dziedzictwo Gadamera* (s. 290). Nie jest ona bowiem autorską książką Andrzeja Przyłębskiego, lecz zredagowaną przezeń pracą zbiorową³².

Książka *Krytyka hermeneutycznego rozumu* jest wartościową, poznawczo interesującą publikacją naukową. Zawarte w niej studia nie tylko stanowią dowód na to, że filozofia hermeneutyczna jest jednym z wiodących,

²³ P. Ricoeur, *Wyjaśnianie i rozumienie*, przeł. K. Rosner, w: *Język, tekst, interpretacja. Wybór pism*, przeł. P. Graff, K. Rosner, Warszawa 1989, s. 157.

²⁴ Tamże, s. 160.

²⁵ T. Abel, *Operacja zwana „Verstehen”*, przeł. A. Czechowicz, w: *Język – świat – rozumienie. Szkice (nie tylko) hermeneutyczne*, red. A. Przyłębski, Włocławek 2007, s. 79–92.

²⁶ H. Schmitz, *Rozumienie*, przeł. A. Mergler, w: *Język – świat – rozumienie. Szkice (nie tylko) hermeneutyczne*, red. A. Przyłębski, Włocławek 2007, s. 67–78.

²⁷ A. Przyłębski, *Krytyka hermeneutycznego rozumu*, s. 45.

²⁸ Por. Z. Krasnodębski, *Rozumienie ludzkiego zachowania*, Warszawa 1986, s. 58.

²⁹ M. Januszkiewicz, *Być i rozumieć. Rozprawy i szkice z humanistyki hermeneutycznej*, Kraków 2017, s. 25–47.

³⁰ W. Lorenc, *Hermeneutyczne koncepcje człowieka. W kręgu inspiracji heideggerowskich*, Warszawa 2003.

³¹ *Świat przeżywany. Fenomenologia i nauki społeczne*, red. Z. Krasnodębski, K. Nellen, Warszawa 1993.

³² *Dziedzictwo Gadamera*, red. A. Przyłębski, Poznań 2004.

prężnie rozwijających się nurtów współczesnej refleksji filozoficznej, lecz także zdają się stanowić krok w stronę jej systematycznego opracowania.

[Rec.: Andrzej Przyłębski, *Krytyka hermeneutycznego rozumu. Preliminaria*, Universitas, Kraków 2016, 298 ss.]

Bibliografia

- Abel T., *Operacja zwana „Verstehen”*, przeł. A. Czechowicz, w: *Język – świat – rozumienie. Szkice (nie tylko) hermeneutyczne*, red. A. Przyłębski, Włocławek 2007, s. 79–92.
- Cooper N., *Understanding*, „Proceedings of the Aristotelian Society” 1994, 68, s. 1–26.
- Dilthey W., *Budowa świata historycznego w naukach humanistycznych*, przeł. E. Paczkowska-Łagowska, Gdańsk 2004.
- Droysen J. G., *Zarys historyki*, przeł. M. Bonecki, J. Duraj, Bydgoszcz 2012.
- Dziedzictwo Gadamera*, red. A. Przyłębski, Poznań 2004.
- Fellmann F., *Symbolischer Pragmatismus. Hermeneutik nach Dilthey*, Reinbek bei Hamburg 1991.
- Gadamer H. G., *Prawda i metoda*, przeł. B. Baran, Warszawa 2004.
- Heidegger M., *Bycie i czas*, przeł. B. Baran, Warszawa 1994.
- Januskiewicz M., *Być i rozumieć. Rozprawy i szkice z humanistyki hermeneutycznej*, Kraków 2017.
- Krasnodębski Z., *Rozumienie ludzkiego zachowania*, Warszawa 1986.
- Lorenc W., *Hermeneutyczne koncepcje człowieka. W kręgu inspiracji heideggerowskich*, Warszawa 2003.
- Przyłębski A., *Hermeneutyczny zwrot filozofii*, Poznań 2005.
- Przyłębski A., *Krytyka hermeneutycznego rozumu. Preliminaria*, Kraków 2016.
- Ricoeur P., *Wyjaśnianie i rozumienie*, przeł. K. Rosner, w: *Język, tekst, interpretacja. Wybór pism*, przeł. P. Graff, K. Rosner, Warszawa 1989, s. 156–179.
- Rorty R., *Filozofia a zwierciadło natury*, przeł. M. Szczubiałka, Warszawa 1994.
- Schmitz H., *Rozumienie*, przeł. A. Mergler, w: *Język – świat – rozumienie. Szkice (nie tylko) hermeneutyczne*, red. A. Przyłębski, Włocławek 2007, s. 67–78.
- Świat przeżywany. Fenomenologia i nauki społeczne*, red. Z. Krasnodębski, K. Nellen, Warszawa 1993.
- Vattimo G., *Hermeneutyka – nowa koiné*, przeł. B. Stelmaszczyk, „Teksty Drugie” 1996, nr 1, s. 121–131.